

KEINDAHAN LUARAN GURINDAM JIWA PENAWAR DUKA DARI PERSPEKTIF PUITIKA SASTERA MELAYU

NUR HIKMAHTUL AIMAN KAMARULZAMAN
Universiti Kebangsaan Malaysia
hikmah.aiman@gmail.com

MUHD NORIZAM JAMIAN*
Universiti Kebangsaan Malaysia
norizam@ukm.edu.my

*Pengarang Perantara

ABSTRAK

Artikel ini membincangkan keindahan gurindam yang merupakan puisi tradisi masyarakat Melayu sejak tahun 1846. Selain keindahan dalaman, nilai seni dan keindahan dalam puisi gurindam turut mencakupi keindahan luaran. Keindahan luaran boleh dilihat daripada aspek bentuk visual dan penggunaan gaya bahasa manakala keindahan dalaman merujuk kepada aspek mesej dan pemikirannya. Objektif artikel ini adalah untuk menganalisis ciri-ciri keindahan luaran yang terdapat dalam puisi tersebut. Kajian berbentuk kualitatif ini menganalisis teks *Gurindam Jiwa Penawar Duka* karya Aminudin Mansor (2018) menggunakan Teori Puitika Sastera Melayu yang diasaskan oleh Muhammad Haji Salleh (2000). Menerusi aspek ketujuh dalam teori iaitu, “Yang Indah-Indah: Sebuah Estetika Buat Hiburan dan Manfaat”, empat daripada enam ciri keindahan yang ditemui oleh Muhammad Haji Salleh dalam kajiannya terhadap pantun Melayu digunakan dalam artikel ini. Menfokuskan kepada keindahan luaran, ciri keindahan yang digunakan ialah dunia berjodoh, sama ukuran, muzik seiring kata serta sesuai dan patut. Hasil penelitian menunjukkan bahawa kesemua gurindam yang terpilih dalam teks *Gurindam Jiwa Penawar Duka* berjaya mengungkapkan dan memberikan bentuk keindahan tersurat yang terdapat dalam gurindam Melayu. Bentuk keindahan ini secara tidak langsung membuktikan bahawa keindahan luaran dalam karya merupakan ciri terpenting dalam puisi tradisi gurindam. Artikel ini juga secara tidak langsung dapat memberi sumbangan baharu terhadap perkembangan ilmu dalam bidang kesusasteraan Melayu khususnya dalam konteks keindahan puisi gurindam di samping menjadi sumber rujukan kepada para pengkaji yang ingin mendalami bidang yang sama.

Kata kunci: *Gurindam Jiwa Penawar Duka*; gurindam; keindahan; luaran; Teori Puitika Sastera Melayu.

THE EXTERNAL BEAUTY OF GURINDAM JIWA PENAWAR DUKA FROM THE PERSPECTIVE OF MALAY LITERARY POETICS

ABSTRACT

This article discusses the external beauty of “gurindam”, which is a traditional form of Malay poetry that has been practiced since 1846. In addition to internal beauty, the artistic and aesthetic value in “gurindam” poetry also encompasses external beauty. External beauty can

be observed in terms of visual aspects and the use of figurative language, while internal beauty refers to the message and its underlying thoughts. The objective of this study is to analyse the characteristics of external beauty found within this poetry. This qualitative study analyses the text of *Gurindam Jiwa Penawar Duka* by Aminudin Mansor (2018) using the Malay Literary Poetics Theory established by Muhammad Haji Salleh (2000). Within the seventh aspect of the theory, titled “The Beautiful-Beautiful: An Aesthetics for Entertainment and Utility,” four out of the six beauty criteria identified by Muhammad Haji Salleh in his study of Malay pantun are applied in this research. Focusing on external beauty, these criteria include harmony, proportion, the music of words, and appropriateness. The research findings indicate that all the selected “gurindam” poems in the text of *Gurindam Jiwa Penawar Duka* successfully express and exhibit explicit beauty found within Malay “gurindam” poetry. This external beauty implicitly demonstrates that external beauty is a crucial characteristic in traditional “gurindam” poetry. This study indirectly contributes to the advancement of knowledge in the field of Malay literature, particularly in the context of the beauty of “gurindam” poetry, and serves as a reference for researchers interested in delving into the same field.

Keywords: *Gurindam Jiwa Penawar Duka*; gurindam; beauty; external; Malay Literary Poetics Theory.

PENGENALAN

Pada peringkat awal, kesusasteraan Melayu terhasil daripada penceritaan lisan, iaitu pembawaan cerita dari mulut ke mulut sebelum munculnya tradisi bertulis. Kisah-kisah yang disampaikan secara lisan ini telah mengalami proses evolusi daripada bentuk lisan berubah menjadi bentuk bercetak, lalu dibukukan untuk dijadikan panduan serta khazanah generasi seterusnya bagi memperlihatkan identiti dan budaya masyarakat Melayu (Muhammad Irfan Waquiuddin & Muhd Norizam, 2021). Hasil kesusasteraan menjadi sebahagian daripada kebudayaan dalam masyarakat tradisi dalam mendidik generasi seterusnya mengenai adat, pantang larang, kepercayaan dan prinsip hidup (Siti Hajar & Muhd Norizam, 2022). Kesusasteraan Melayu juga dapat menjadi bukti keindahan bahasa yang telah digunakan oleh masyarakat Melayu lama berdasarkan penggunaan dan pengolahan kata dengan menggunakan sumber alam serta pengalaman kehidupan di sekeliling mereka. Perkara ini secara tidak langsung menunjukkan bahawa konsep keindahan merupakan wadah utama dalam penyampaian sesuatu karya sastera malah keindahan merupakan sebahagian daripada inti pemikiran penulis Melayu sejak sekian lama (Abdul Halim, 2011).

Keindahan ini juga dapat dilihat daripada pengolahan bait-bait perkataan yang dipilih dengan cermat, kalimat yang dirangkai secara indah, dan gaya bahasa yang khas digunakan oleh pengarang Melayu terdahulu terutamanya dalam penciptaan puisi Melayu tradisional. Unsur keindahan menjadikan khazanah kesusasteraan Melayu tradisional ini kekal malar segar dan mencerminkan kehebatan akal budi Melayu yang mengutamakan kebijaksanaan dan keluhuran jiwa (Muhd Norizam & Zubir, 2019). Keindahan karya yang dihasilkan tersebut adalah untuk menciptakan pengalaman yang memberi kesan kepada khalayak di samping menyampaikan nasihat, amanat dan teguran dengan cara halus. Mana Sikana (2006 & 2009) memerihalkan bahawa pengalaman keindahan itu muncul apabila khalayak merasakan kesan kepelbagaian emosi daripada karya yang tinggi seninya dan halus adunannya sehingga mampu menggoncang perasaan mereka.

Menurut Muhammad (2021), walaupun kesedaran mengenai keindahan tidak dijelmakan dalam sebuah risalah yang canggih, namun keindahan tetap wujud dalam contoh-contoh mentah dan halus iaitu dalam seluruh karya kesusasteraan Melayu. Nilai keindahan dan karya sastera tidak boleh dipisahkan daripada sastera khususnya puisi. Puisi merupakan salah satu genre sastera yang kaya dengan nilai-nilai seni dan estetika. Nilai seni dan keindahan dalam puisi Melayu mencakupi keindahan luaran dan keindahan dalaman. Keindahan luaran boleh dilihat daripada aspek bentuk visual dan penggunaan gaya bahasa manakala keindahan dalaman merujuk kepada aspek mesej dan pemikirannya. Penghasilannya mempunyai nilai seni dan bahasanya tersusun indah dengan penggunaan kata yang terpilih dan berirama (Noor Hazwany & Noryamisma, 2014).

Berfokuskan kepada keindahan luaran, Imam al-Ghazali (2007) menyatakan bahawa keindahan alam luaran atau alam syahadah dapat dipersepsi oleh pancaindera yang lima. Perkara ini dapat dialami oleh sesiapa sahaja termasuklah yang tidak mempercayai wujudnya Tuhan juga boleh mengalami perasaan dan pengalaman keindahan alam syahadah ini. Bagi keindahan luaran dalam puisi Melayu pula merujuk kepada aspek fizikal atau penggunaan bahasa dan gaya yang menarik secara visual atau auditori. Hal ini termasuklah pemilihan perkataan, penyusunan nada, irama, rima, dan penggunaan perumpamaan atau simbol. Keindahan luaran memberikan kesan estetik kepada pembaca atau pendengar dengan cara yang menarik, indah, atau merangsang deria. Bagi puisi Melayu, keindahan luaran ditonjolkan dengan gaya penggunaan kata-kata yang kaya dengan gambaran atau mengandungi unsur-unsur kesusasteraan seperti metafora dan simbolisme.

Penciptaan sesebuah karya puisi Melayu tradisional juga atas beberapa tujuan, misalnya untuk menyampaikan sesuatu fikiran atau amanat untuk kebaikan umat manusia. Oleh hal yang demikian, dapat dikatakan bahawa puisi Melayu tradisional penuh dengan nilai keindahan, dihias pula dengan pelbagai gaya yang berupa identiti budaya berbahasa masyarakat Melayu (Wan Akmal, 2005). Oleh itu, artikel ini akan memberi tumpuan kepada aspek keindahan dalam salah satu genre puisi Melayu tradisional iaitu gurindam. Menurut Raja Ali Haji dalam buku *Puisi Melayu Tradisional Satu Pembicaraan Genre dan Fungsi* hasil tulisan Harun (1989), gurindam ialah satu bentuk puisi Melayu, terdiri daripada dua baris yang berpasangan, bersajak atau berirama dan memberikan idea yang lengkap atau sempurna dalam pasangannya. Dengan keadaan yang demikian, baris pertamanya dapat dianggap sebagai syarat (protasis) dan baris kedua pula berfungsi sebagai jawapan (apodosis). Gurindam dihasilkan sebagai pendidikan dan hiburan kepada khalayak.

Tambahan lagi, gurindam juga berfungsi sebagai dokumentasi gambaran masyarakat yang dapat memancarkan keindahan dan kreativiti serta daya intelektual masyarakat Melayu terdahulu di samping dijadikan media komunikasi antara ahli masyarakat. Keindahan gurindam dapat ditemukan daripada penggunaan bahasa yang indah, makna, struktur, dan nilai budaya yang terkandung dalam puisi tradisional tersebut. Justeru itu, bagi melihat keindahan luaran dalam puisi gurindam, artikel ini akan melakukan penelitian dan analisis yang mendalam terhadap kumpulan gurindam yang terdapat dalam buku *Gurindam Jiwa Penawar Duka* karya Aminudin Mansor (2018) dengan menggunakan unsur keindahan yang terdapat dalam Teori Puitika Sastera Melayu.

OBJEKTIF KAJIAN

Artikel ini cuba merungkaikan dua objektif iaitu:

1. Mengenal pasti aspek keindahan luaran yang terdapat dalam *Gurindam Jiwa Penawar Duka*.

2. Menganalisis aspek keindahan luaran *Gurindam Jiwa Penawar Duka* daripada perspektif Teori Puitika Sastera Melayu.

BATASAN KAJIAN

Gurindam merupakan puisi yang hadir sebagai suatu bentuk hiburan kepada khalayak. Namun, fungsi utama bagi penciptaan gurindam ini adalah untuk menyampaikan teguran, pengajaran serta nasihat yang halus dan berlapik. Keindahan kata-kata dan muzik yang terhasil daripada dendangan gurindam menunjukkan kreativiti masyarakat Melayu terdahulu dalam menyampaikan didikan dan pengajaran kepada masyarakat. Hal ini berkelangsungan dalam era kontemporari apabila puisi gurindam terus dihasilkan oleh pengarang moden. Bagi pemilihan teks gurindam untuk dianalisis dalam artikel ini, kumpulan gurindam yang terdapat dalam buku bertajuk *Gurindam Jiwa Penawar Duka* oleh Aminudin Mansor (2018) akan digunakan. Buku ini diterbitkan pada tahun 2018 oleh Dewan Bahasa dan Pustaka, Kuala Lumpur dan mempunyai 122 halaman.

Di samping itu, buku ini juga mempunyai lima tema atau bahagian dan terdapat 98 gurindam secara keseluruhannya. Bertepatan dengan fungsi gurindam, buku ini sarat dengan nasihat dan pengajaran kepada masyarakat. Selain itu, Aminudin Mansor turut membahagikan buku ini kepada lima tema, iaitu mendidik hati, jiwa dan diri; budi dan keindahan bahasa; agama, ibu bapa dan guru; kehidupan, kasih sayang dan keluarga; dan cita-cita, nasihat dan pengajaran. Dari segi struktur gurindam, hasil karya Aminudin Mansor ini juga masih mengekalkan bentuk terikat yang mempunyai dua baris dalam satu rangkap seperti bentuk asal gurindam yang dicipta oleh Raja Ali Haji.

Namun begitu, bukan semua gurindam yang terdapat dalam buku ini akan digunakan untuk tujuan analisis. Hanya gurindam terpilih dan memiliki unsur-unsur yang berkaitan sahaja akan digunakan. Bagi menganalisis kumpulan gurindam tersebut untuk melihat aspek keindahan luaran, artikel ini akan menggunakan teori Puitika Sastera Melayu yang diperkenalkan oleh Muhammad Haji Salleh (2000). Teori ini merupakan pendekatan yang bertunjangkan kepada konsep keindahan dalam kesusasteraan Melayu tradisional. Teori ini dipilih kerana bahan yang digunakan oleh pengkaji merupakan salah satu daripada hasil kesusasteraan Melayu tradisional.

METODOLOGI

Kajian ini bersifat kualitatif kerana merupakan kajian yang tidak dapat dijelaskan dengan data numerikal, yang mana terdapat maklumat yang memerlukan pemerhatian teliti terutama yang berunsur emosi, motivasi dan empati (memahami orang lain) yang berkait dengan manusia, kumpulan tertentu atau keadaan semula jadi. Reka bentuk kualitatif ini memberi kemudahan dalam menjalankan kajian ke atas puisi Melayu tradisional, iaitu gurindam dengan meneliti bait-bait perkataan dan penceritaan yang terdapat dalam antologi gurindam yang terpilih. Oleh hal yang demikian, artikel ini akan menggunakan dua kaedah pengumpulan data, iaitu kaedah kepustakaan dan kaedah analisis teks. Kajian kepustakaan digunakan untuk mengumpul segala maklumat atau informasi yang bersesuaian dan relevan dengan kajian yang dijalankan. Maklumat-maklumat ini dapat diperolehi daripada sumber sekunder seperti buku-buku ilmiah, perpustakaan, ensiklopedia, jurnal dan laman web. Selain daripada itu, kaedah kepustakaan juga memudahkan pengkaji untuk mendasari masalah dalam kajian yang dikaji dengan menggunakan teori-teori yang dapat ditemukan melalui kaedah ini. Bagi kaedah menganalisis teks pula, artikel ini akan memberi tumpuan kepada bahan kajian iaitu buku kumpulan *Gurindam Jiwa Penawar Duka* (2018). Koleksi gurindam ini akan dibaca rapi bagi mengenal

pasti elemen keindahan luaran yang terkandung dalam bait-bait gurindam tersebut dan seterusnya dianalisis menggunakan Teori Puitika Sastera Melayu.

Daripada lapan aspek yang terdapat dalam Teori Puitika Sastera Melayu, hanya satu aspek sahaja digunakan dalam artikel ini, iaitu aspek ketujuh yang mengkhususkan kepada keindahan, “Yang Indah-Indah: Sebuah Estetika Buat Hiburan dan Manfaat”. Dalam aspek ketujuh tersebut, terdapat enam unsur keindahan yang dibincangkan oleh Muhammad Haji Salleh dalam merungkai teras pemikiran dan nilai yang indah-indah estetika sastera Melayu dalam pantun atau estetika pantun. Namun begitu, hanya empat daripada enam unsur keindahan tersebut akan digunakan sebagai sarana bagi menganalisis aspek keindahan luaran terdapat dalam *Gurindam Jiwa Penawar Duka* (2018). Empat unsur keindahan tersebut ialah, dunia berjodoh, muzik seiring kata, sama ukuran dan sesuai dan patut.

TEORI PUITIKA SASTERA MELAYU

Muhammad Haji Salleh merupakan pelopor bagi Teori Puitika Sastera Melayu menerusi bukunya iaitu *Puitika Sastera Melayu* (2000) yang mempunyai 369 halaman. Buku yang dihasilkan oleh beliau ini pada awalnya merupakan hasil pemurnian dan pemantapan daripada gagasan idea awal yang termuat dalam syarahan pengukuhan sebagai profesor di Universiti Kebangsaan Malaysia (UKM) dan kemudiannya dimampatkan dalam sebuah buku kecil dengan judul *Puitika Sastera Melayu: Suatu Pertimbangan* yang diterbitkan oleh Penerbit UKM pada tahun 1989. Teori yang dikemukakannya ini memberi sumbangan besar dalam memajukan perkembangan teori sastera Malaysia tanpa bergantung kepada teori-teori sastera Barat sahaja. Kemantapan idea Muhammad Haji Salleh dalam bukunya itu telah melayakkan buku ilmiah tersebut menerima anugerah Hadiah Sastera MASTERA pada tahun 2001.

Menurut Muhammad (2021), sastera sesuatu bangsa itu tidak mungkin difahami tanpa mengetahui puitika sasteranya. Sastera dalam bahasa Melayu akan selalu dianggap tidak ‘padat’, ‘tidak intens’ dan akhirnya ‘tidak baik’ kerana sastera tersebut dinilai daripada rangka nilai sastera barat, walhal puitika sastera Melayu itu tumbuh daripada bahasa, persekitaran dan falsafah bangsa itu. Oleh yang demikian, Muhammad menegaskan bahawa “kita akan bersalah sekiranya kita menilainya dengan ukuran Barat”. Penyelidikan dan pembacaan timbunan manuskrip, berpuluh-puluh genre pantun dan hikayat serta pengalaman sepanjang penyelidikan beliau terhadap kesusasteraan Melayu telah membuahkan hasil apabila beliau berjaya memuatkannya dalam sebuah buku, iaitu *Puitika Sastera Melayu* (2000).

Dalam buku ini, terdapat lapan aspek utama yang dibincangkan dan aspek yang menumpukan kepada konsep keindahan dan ciri atau unsur yang mendasari nilai keindahan adalah pada bab ketujuh, iaitu “Yang Indah-indah: Sebuah Estetika Buat Hiburan dan Manfaat”. Muhammad (2021) berpegang kepada konsep “yang indah-indah” yang merujuk kepada tiga perkara atau sifat, iaitu yang pertama, perkataan atau bahasanya; kedua, gubahan naratif yang mempunyai nilai kesenian serta membawa manfaat; dan yang ketiga merujuk kepada watak utama, yang sering menjadi teladan kepada khalayaknya.

Keindahan perkataan atau bahasa karya merujuk kepada pemilihan kata, penggunaan kiasan serta metafora dan bahasa sebagai alatan muzik daripada segi pergerakan bunyi. pengulangan, baris dan tingkah antara unsur-unsur bunyi dalam karya puisi atau naratif. Sifat keindahan kedua pula merujuk kepada keindahan dalam penghasilan “karangan” yang mempunyai hasil kerja yang tersusun dan strukturnya yang baik daripada segi susunan pergerakan babak, cerita, klimaks dan penutup. Di samping itu, turut memberi kepuasan kepada khalayak daripada segi hiburan dan pengajaran. Sifat “yang indah-indah” ketiga merujuk kepada watak wira dan wirawati yang mempunyai sifat didaktik sebagai renungan dan teladan buat khalayak.

Dalam merungkai teras pemikiran dan nilai yang indah-indah estetika sastera Melayu dalam pantun atau estetika pantun, terdapat enam ciri keindahan yang digunakan untuk menilai keindahan pantun, iaitu pertama, makna dan citra yang dipadatkan; kedua, makna dan imej yang dilayangkan secara halus dan tidak langsung; ketiga, dunia yang berbelah dua; keempat, muzik bahasa sebagai pengalun makna; kelima, sama ukuran atau imbangan dan keenam, kesederhanaan dan kesesuaian sebagai landasan pilihan.

Makna yang Dipadatkan

Pengalaman luas dan panjang serta pemikiran yang rinci mengenai sesuatu perkara disimpulkan hanya dalam beberapa citra baris dan perkataan. Menurut Muhammad (2021), cara penyusunan pantun dalam dua atau empat citra membayangkan proses memilih, menurunkan dan membenarkan jaringan asosiasi antara baris-barisnya. Dua atau empat citra menggandingkan konotasi bunyi, gambar dan makna, dan kemudiannya bercantum dalam proses saling lengkap-melengkapi, sehingga akhirnya muncul sebagai suatu makna yang memaparkan kebijaksanaan pengarang, sebuah lukisan perasaan atau sebaris pelajaran yang disaring daripada pengalaman pengarang. Hanya yang terbaik dan yang sesuai sahaja dipilih untuk diletakkan dalam empat larik pantun itu. Keindahannya terletak pada kekuatan bahasa yang mampu merumuskan citra yang luas dan banyak menjadi padat dan sedikit, tetapi dipersembahkan dengan cara dan gaya yang sangat indah.

Mainan Kiasan dan Saranan

Strategi pemaknaan yang secara canggih melayangkan citra dan makna di hadapan mata kasar serta mata hati khalayaknya. Nilai keindahan ini terletak pada kemampuan sesebuah karya untuk menyampaikan makna dengan cara yang tidak langsung melalui penggunaan bahasa yang indah dan irama yang khas. Pantun menggunakan kiasan dan perumpamaan untuk menyampaikan makna secara tersirat. Dalam sebuah pantun, penggunaan metafora, simbol, dan alegori sering digunakan untuk menggambarkan suatu situasi atau perasaan. Keunikan ini menjadikan pantun sebagai bentuk puisi yang unik dan memikat. Daripada penemuan ini menunjukkan bahawa ciri keindahan sesebuah karya itu terlihat apabila mampu menyembunyikan makna dalam perumpamaan atau layangan maksud, namun mesej, kritikan atau pengajaran yang ingin disampaikan tetap dapat difahami dengan jelas oleh khalayak.

Dunia Berjodoh

Prinsip harmoni sebagai landasan. Nilai ini melihat bahawa dunia terbahagi dua, iaitu pertama, dunia alam raya dan kedua, dunia manusia. Menurut Muhammad (2021) keindahan terhasil daripada prinsip harmoni yang menjadi landasan yang penting bagi menghubungkan dua dunia, dunia alam manusia dan dunia alam sekitar. Kedua-dua dunia ini mempunyai kebergantungan dan melengkapi di antara satu dengan yang lain. Bentuk pantun itu sendiri yang menghadirkan pembayang dan maksud menjadi bukti situasi kebergantungan tersebut. Hal ini kerana, kebiasaannya pembayang diambil daripada dunia alam sekitar, manakala maksud pula lazimnya diambil daripada dunia alam manusia. Maka dengan itu, keharmonian di antara dua dunia ini telah mewujudkan keseimbangan dan kebergantungan antara manusia dan alam sekitar, antara dunia luaran dan dalaman dengan perantaraan dan fikiran manusia (Abdul Halim, 2011).

Sama Ukuran

Prinsip harmoni dan berimbang. Nilai harmoni dan berimbang menjadi landasan penting untuk sesebuah karya puisi yang baik. Nilai keindahan dalam sesebuah karya sastera terutamanya pantun dapat dilihat pada keharmonian dan imbalan bentuknya, iaitu baris-baris pembayang mempunyai suku kata yang sama ukuran, bunyi dan juga muziknya, seperti juga dalam baris-baris yang terdapat pada maksudnya. Dari sudut struktur, jumlah suku kata yang terdapat dalam setiap baris tiada yang berlebihan dan tiada yang berkurangan, malah bentuk bahagian pertama seperti berkembar dengan bahagian kedua (Muhammad, 2021).

Muzik Seiring Kata

Ciri keindahan dalam sesebuah pantun juga terletak pada muzik bahasanya. Dalam iramanya yang saling menaik dan menurun, berserta pula rima silang yang bermain riang, maka tidak menghairankan jika lagu-lagu Melayu, yang asli atau baharu memilih bentuk ini sebagai tapak liriknya (Muhammad, 2021). Menurut Eizah (2017), bentuk pantun merupakan satu jaringan bunyi yang kompleks serta halus yang datang melalui ulangan asonansi, perkataan, aliterasi dan paralelisme. Bunyi-bunyi berulang ini berlaku dalam bentuk dan gabungan yang diselarikan dengan perkataan yang berlainan. Ulangan bunyi-bunyian ini mencipta irama dan menjadi bumbu sebuah gubahan bahasa yang sangat mengesankan pendengar dengan kemerduannya.

Sesuai dan Patut

Sesuai dengan keadaan, tidak melawan arus atau tidak janggal. Patut bermakna terpilih tetapi terpilih mengikut kesesuaian dan tidak berlebihan serta bertepatan untuk nilai kesederhanaan. Nilai keindahan ini juga terhasil apabila sesebuah pantun itu dihasilkan patut dan sesuai dengan keadaan, tidak melawan arus atau janggal. Hal ini bergantung kepada pemilihan kata yang sesuai bagi pembayang dan maksud dalam dua atau empat larik pantun. Istilah 'patut' dapat diertikan sebagai sesuai dengan konteks dan bertepatan dengan nilai kesederhanaan. Penciptaan puisi yang baik itu apabila karya tersebut tidak janggal dan kesannya pula manis dan sedap didengar.

DAPATAN DAN PERBINCANGAN

Salah satu keunggulan karya sastera yang dianggap terpenting ialah keindahan yang terpancar daripada luaran sesuatu karya, yang tercermin, baik dalam sistem imej mahupun dalam susunan sastera (Braginsky, 1994). Seni keindahan luaran ini dinikmati oleh khalayak menggunakan pancaindera yang lima, iaitu daripada mata turun ke hati, daripada halwa telinga menyentuh ke jiwa, malah mampu memberikan hiburan dan kesan kepada perasaan dan deria pendengaran khalayak melalui alunan muzik bahasa yang terhasil melalui penciptaan kreatif pengarang dalam sesebuah karya. Aspek keindahan luaran dalam puisi Melayu tradisional merujuk pada penggunaan bahasa, struktur, gaya penyampaian, serta unsur-unsur seni dan imaginasi yang digunakan untuk menghasilkan kesan estetik yang memikat. Bagi memahami dan mengenali ciri-ciri keindahan luaran dengan lebih mendalam, empat prinsip keindahan yang dikemukakan oleh Muhammad Haji Salleh dalam kajiannya terhadap pantun akan digunakan untuk menganalisis puisi gurindam yang terdapat dalam buku *Gurindam Jiwa Penawar Duka* karya Aminudin Mansor (2018). Empat ciri keindahan utama yang digunakan untuk menyerlahkan

aspek keindahan luaran dalam gurindam ini ialah, pertama dunia yang berbelah dua (dunia berjodoh); kedua, muzik bahasa sebagai pengalun makna (muzik seiring kata); ketiga, sama ukuran atau imbangan; dan yang keempat, kesederhanaan dan kesesuaian sebagai landasan pilihan (sesuai dan patut).

Dunia Berjodoh

Unsur keindahan ini membawa kepada pelajaran yang dapat diambil daripada persekitaran alamiah manusia itu sendiri. Daripada penciptaan puisi dapat dilihat bahawa pengarang membahagikan dunia ini kepada dua, iaitu manusia dan alam sekitarnya. Namun begitu, alam dan manusia hanyalah dua belahan kepada satu kewujudan yang sama. Hal ini kerana belahan pertama melengkapkan bahagian kedua, begitu juga sebaliknya. Prinsip keharmonian di antara kedua-dua alam ini menjadi landasan penting dalam penciptaan puisi Melayu (Muhammad, 2021). Unsur ini juga dianggap sebagai keindahan luaran kerana keindahan itu dirasai oleh khalayak menggunakan pancaindera yang lima iaitu melihat dan mendengar perlambangan yang digunakan oleh pengarang dan seterusnya barulah gambaran dan maksud di sebalik bait-bait puisi itu diterokai.

Bagi menghasilkan puisi yang indah dan menarik minat khalayak, manusia dan alam menjadi dua tema utama yang sering dikaitkan dan digambarkan dengan indah. Bahagian-bahagian alam biasanya dikutip untuk mewakili dunia luaran manusia. Penggunaan simbol alam seperti bunga, burung, matahari, langit, laut, sungai, bukit dan seumpamanya sering digunakan untuk dijadikan lukisan suasana, latar dan menggambarkan sesuatu keadaan (Eizah, Tengku Intan Marlina & Salinah, 2015). Hal ini secara tidak langsung menerangkan mengenai keindahan luaran yang terdapat pada puisi Melayu tradisional dengan penggunaan imej dan simbol yang mengindahkan sesebuah karya. Keindahan ini juga dapat dilihat dalam penciptaan puisi gurindam.

Secara lahiriahnya, walaupun gurindam terikat mempunyai dua baris serangkap dan tiada unit pembayang seperti dalam pantun, namun rangkap pertama dan kedua masih mempunyai pertautan idea. Rangkap pertama merupakan sebab dan rangkap kedua merupakan akibat daripada sebab-sebab yang dinyatakan dalam baris yang pertama. Kebiasaannya, simbol, perlambangan, kiasan dan seumpama dengannya diolah pada baris pertama bagi menimbulkan aspek keindahan dan kesenian bahasa.

Dalam penciptaan gurindam yang terdapat dalam *Gurindam Jiwa Penawar Duka* (2018), Aminudin Mansor turut menggunakan citra alam dalam menggambarkan sesuatu perbuatan atau perkara yang dilakukan oleh manusia. Contoh ini dapat dilihat pada petikan rangkap gurindam yang bertajuk “Penawar Rahmat” berikut:

Hidup terapung di tengah lautan,
Hanyut ke pantai mencari daratan.

Kepada Tuhan mengadu kesusahan,
Hanya Allah sedia menyelamatkan.

(Aminudin, 2018: 48)

Petikan rangkap gurindam tersebut mengandungi makna tentang kehidupan manusia yang penuh rintangan dan kesulitan. Dalam dua baris pertama, “Hidup terapung di tengah lautan, hanyut ke pantai mencari daratan”, dapat diertikan sebagai seseorang yang hidup ini seperti terapung di tengah lautan yang luas, tanpa memiliki arah atau tujuan yang jelas. Orang

yang hidup dalam keadaan seperti ini berjuang mencari daratan untuk menggapai kestabilan dalam hidupnya.

Dalam gurindam ini, dua baris pertama menggambarkan perasaan kebingungan dan keserongan manusia di tengah-tengah perjalanan hidupnya. Seperti terapung di lautan, manusia merasa terumbang-ambing tanpa arah yang jelas, mencari jalan keluar daripada masalah yang dihadapinya. Baris berikutnya menunjukkan usaha manusia untuk menemukan bantuan atau penyelesaian atas kesusahan yang dihadapinya. Manusia mencuba untuk mencari ‘daratan’ atau solusi yang dapat mengakhiri penderitaannya dan memberikan kepastian dalam hidupnya.

Penyelesaian dan jawapan yang dicari oleh manusia itu diperlihatkan pada rangkap yang kedua, iaitu “kepada Tuhan mengadu kesusahan, hanya Allah sedia menyelamatkan”. Pengarang gurindam ini mengungkapkan bahawa dalam situasi sulit ini, manusia harus beralih kepada Tuhan untuk mencurahkan keluh kesah dan mengadu kesusahan. Petikan ini menegaskan bahawa hanya Allah yang mampu menyelamatkan dan memberikan penawar rahmat dalam setiap kesulitan dan penderitaan yang dihadapi oleh manusia.

Bersandarkan kepada petikan gurindam yang bertajuk “Penawar Rahmat”, Aminudin Mansor menggunakan perlambangan “laut” dan “darat” untuk menerangkan situasi mengenai kehidupan manusia. Simbol laut sering digunakan dalam karya sastera bagi menjelaskan tentang perjalanan kehidupan seseorang kerana laut diumpamakan sebagai alam yang penuh kerahsiaan, begitu juga dengan kehidupan manusia (Zurinah, 2010). Muhammad dalam Zurinah (2010) turut menyatakan bahawa, dengan mendampingi dan merenung ke lautan yang luas, seseorang itu akan mendapat pengajaran mengenai kehidupan.

Penggunaan perlambangan alam dan manusia ini membolehkan khalayak menikmati keindahan bahasa, dan dalam masa yang sama menerokai dunia pemikiran pengarang dalam menyampaikan mesej dan pengajaran. Dalam menyampaikan nasihat, Aminudin Mansor berjaya mewujudkan keindahan dengan menggunakan aspek perlambangan citra manusia dan alam. Allah SWT bersabda dalam surah *Qaaf*, ayat 7-8 yang bermaksud:

Kami hamparkan bumi itu dan Kami letakkan gunung-gunung yang kukuh dan Kami tumbuhkan padanya segala macam tanaman yang indah-indah dipandang mata, untuk menjadi pengajaran bagi tiap-tiap hamba yang kembali (mengingati) Allah.

Ayat ini amat bersesuaian dengan pemikiran masyarakat Melayu yang menganjurkan setiap anggotanya supaya sentiasa belajar dengan cara merenung dan berfikir melalui kejadian alam di sekeliling. Penggunaan citra manusia dan alam dalam puisi Melayu tradisional gurindam menambahkan dimensi keindahan dan kekayaan makna. Dengan menghubungkan perasaan manusia dengan unsur-unsur alam, puisi ini menjadi lebih mendalam dan bermakna. Simbol-simbol ini memungkinkan khalayak untuk merasakan pengalaman secara lebih mendalam dan memahami makna puisi dengan lebih meluas.

Sama ukuran

Unsur keindahan luaran yang kedua ini berkait rapat dengan nilai harmoni dan imbalan yang terdapat pada bentuk dan struktur dalam sesebuah karya. Puisi Melayu tradisional sering kali menampilkan nilai keseimbangan dalam penyusunan kata-kata dan kalimat. Baris, rima dan irama dalam sesebuah karya disusun sehingga membentuk pola atau ikatan yang tertentu. Hal ini dapat dilihat pada jumlah baris-baris yang dirangkap dengan jumlah yang tertentu dalam satu rangkap, jumlah perkataan atau suku kata dalam sebaris, perseimbangan bunyi, panjang

pendek atau tekanan suku kata setiap baris, persamaan bunyi atau rima di akhir atau dalam kedudukan yang lain dalam sebaris (Harun, 1989).

Unsur keindahan sama ukuran dan imbangan ini dapat dilihat dalam puisi gurindam. Gurindam mempunyai bentuk yang tersendiri yang membezakannya dengan genre yang lain. Seperti yang diketahui, struktur binaan gurindam terikat mempunyai dua baris serangkap. Walaupun ada kalanya bilangan perkataan dalam setiap baris tidak sama banyak dalam sesebuah gurindam, namun rima akhir setiap baris gurindam adalah sama, iaitu mempunyai skema seperti a-a, b-b, c-c dan seterusnya (Mohd. Rosli, 2013). Keterikatan daripada segi rima inilah yang menjadikan gurindam mempunyai unsur keindahan selain daripada pemikiran dan falsafah yang tersirat dalam puisi ini.

Contoh bagi unsur keindahan sama ukuran ini dapat dilihat dalam buku *Gurindam Jiwa Penawar Duka* pada petikan rangkap gurindam yang bertajuk “Hidup Bak Tumbuhan” berikut:

Hiduplah menjulang sejujung sirih
Bakti dikenang segunung kasih.

(Aminudin, 2018: 77)

Dapat kita lihat dalam contoh ini bahawa sifat keseimbangan dan sama ukuran yang dihasilkan oleh pengarang terserlah melalui bait-bait dalam rangkap gurindam tersebut. Hampir setiap perkataan di antara dua baris serangkap itu seolah-olah mempunyai pasangannya yang tersendiri, seperti “menjulang-dikenang”, “sejujung-segunung” dan “sirih-kasih”. Di samping itu, pasangan perkataan itu juga mempunyai jumlah suku kata yang sama dan hanya perkataan pertama sahaja berlainan perkataan dan suku kata. Hal ini secara tidak langsung menunjukkan keseragaman dan keharmonian bunyi dan sekali gus memaparkan keindahan luaran daripada segi struktur bentuk bagi puisi gurindam.

Menurut Muhammad (2021), walaupun keindahan itu muncul daripada kesamaan ukuran dan keseimbangan sesebuah karya, namun lebih banyak untaian yang memperlihatkan kebebasan juga menjadi unsur penciptaan yang harus diiktiraf oleh pengkaji. Akan tetapi, kebebasan tersebut masih berlegar dalam ruang yang diterima dan tidak terpesong dari wajah asal bagi sesebuah karya. Sama ukuran itu mungkin hanya tinggal pada pasangan rangkap, rima dan irama yang saling menyambut antara baris, tetapi puisinya masih mungkin dianggap baik kerana dalam sama ukuran luas itu diberikan peluang untuk menambah kepelbagaian. Muhammad (2021: 308) turut menyimpulkan dalam kajiannya terhadap pantun berdasarkan petikan berikut:

...harmoni sesekali menipiskan dan membosankan. Akan tetapi, harmoni bukanlah tujuan tunggal pantun. Harmoni hanyalah kesan terakhir, setelah pelbagai bahagian kata dan nada yang berlainan yang diberikan pasangannya, imbangannya ataupun lawannya. Hal-hal bertentangan inilah antara yang amat mengghairahkan dalam bentuk pantun...

Hal ini dapat dilihat dalam petikan rangkap gurindam yang bertajuk “Alam dan Cita-cita” berikut:

Pohon rendang teduh keharmonian,
Mohon rahmat dan kesuburan.

Alam ini anugerahnya Allah,
Tenteram diri laksanakan ibadah.

(Aminudin, 2018: 99)

Jika dilihat secara luarannya, ciri sama ukuran itu agak samar berdasarkan penggunaan perkataan yang sepertinya bertentangan bunyi dalam setiap baris. Sungguhpun begitu, pengarang masih cuba untuk mengikut ciri sama ukuran dengan mengekalkan bunyi rima akhir dan persamaan bunyi pada perkataan pertama, iaitu “pohon”-“mohon” dan “alam”-“tenteram”. Hal ini menunjukkan bahawa penghasilan gurindam ini masih berlegar dalam ruang yang diterima bagi memperlihatkan unsur keindahan sama ukuran tersebut.

Bersandarkan kepada analisis keindahan sama ukuran melalui petikan gurindam yang terdapat dalam buku *Gurindam Jiwa Penawar Duka*, dapat dinyatakan bahawa pengarang cenderung menampilkan keharmonian dan keseimbangan dalam penggunaan bahasa, bunyi, dan irama. Hal ini adalah berdasarkan penemuan artikel ini, iaitu sama ukuran ini bukan sahaja yang terlihat pada mata pembaca, malah keindahan daripada segi bunyi dan irama juga terhasil daripada keseragaman dan keharmonian bunyi daripada jumlah suku kata yang sama.

Muzik seiring kata

Keindahan sesebuah karya sastera, terutamanya puisi Melayu tradisional, memang terletak pada muzik bahasa yang digunakan. Muzik bahasa merujuk kepada penggunaan gaya bahasa, ritma, bunyi-bunyian, dan struktur bahasa dalam puisi. Hal ini memberikan keunikan dan daya tarikan kepada puisi tersebut. Dalam puisi Melayu tradisional, seperti pantun, syair atau gurindam, muzik bahasa sering digunakan untuk mencipta irama dan kesan emosi yang mendalam kepada khalayak. Contohnya, penggunaan repetisi atau pengulangan kata atau frasa tertentu dapat memberikan kesan melodi yang beralun, mengikut pola dan ritma yang tertentu.

Selain itu, pemilihan perkataan yang tepat, rima yang indah, serta penggunaan aliterasi (pengulangan bunyi awalan) atau asonansi (pengulangan bunyi vokal) juga turut memberikan kesan muzikal pada puisi. Keindahan susunan frasa, ulangan bunyi dan ketangkasan ibarat yang terdapat pada puisi Melayu tradisional terutamanya pantun, semuanya menjadi bumbu sebuah gubahan bahasa yang sangat mengesankan pendengar, seolah-olah sedang mendengar bunyi-bunyian, lengkap dengan nyanyiannya sekali (Muhammad, 2021). Melalui muzik bahasa, puisi Melayu tradisional dapat mencipta suasana yang berbeza-beza serta dapat menggambarkan keindahan alam, perasaan, atau pengalaman manusia dengan cara yang tersendiri. Muzik bahasa ini menambah dimensi estetika kepada puisi dan membuatnya lebih menarik, memikat, dan meresap ke dalam jiwa khalayak.

Selain pantun, unsur keindahan muzik seiring kata ini juga dapat ditemui dalam puisi gurindam. Walaupun bentuk dan struktur susunan gurindam berbeza dengan pantun, namun gurindam turut mempunyai keistimewaannya yang tersendiri dalam menyerlahkan keindahan. Malah, cara penyampaian gurindam juga adalah secara berirama dan berlagu di samping diiringi dengan alat muzik. Maka dengan itu, pengarang cenderung menggunakan pengulangan perkataan dan kata-kata yang penuh makna bagi mencipta melodi yang merdu dan indah dibaca serta didengari oleh khalayak.

Antara contoh yang dapat ditemui dalam buku *Gurindam Jiwa Penawar Duka* adalah dalam gurindam yang bertajuk “Menjuarai Kehebatan” berikut:

Melayu mesti memperkukuh jati diri,
Berilmu berani dan utuh diri sendiri.

(Aminudin, 2018: 110)

Keseragaman dan sama ukuran pada setiap baris dalam satu rangkap sebuah puisi turut menghasilkan muzik bahasa. Hal ini dapat dilihat pada petikan rangkap gurindam tersebut

melalui irama yang terhasil daripada alunan bunyi-bunyi yang mempunyai ciri yang sama berdasarkan keseragaman dan keseimbangan bunyi apabila gurindam itu dituturkan. Malah setiap perkataan pada baris pertama yang sepatutnya mempunyai pasangannya yang tersendiri pada baris kedua.

Perkara ini berdasarkan bunyi setiap perkataan terakhir, seperti bunyi $[-u]$ dalam suku kata 'yu' (Melayu) dan bunyi $[-u]$ dalam suku 'mu' (berilmu) yang merupakan perkataan pertama dalam tiap-tiap baris. Begitu juga pada perkataan kedua, iaitu bunyi yang dihasilkan menggunakan vokal $[-i]$ dalam suku kata 'ti' (mesti) dan 'ni' (berani). Hal yang sama ini juga dapat dilihat pada perkataan seterusnya dengan penggunaan bunyi $[-uh]$ pada hujung perkataan "memperkuh"-"uh" dan bunyi vokal 'i' pada akhir perkataan "jati" $[-i]$ -"diri" $[-i]$ ". Manakala bagi perkataan terakhir dalam kedua-dua baris dalam rangkap gurindam ini, terdapat keselarian dalam penggunaan suku kata '-ri' iaitu dalam perkataan "dir" $[-ri]$ -"sendiri" $[-ri]$ ".

Pencampuran antara gugusan vokal yang dominan seperti 'u' dan 'i' serta diapit dengan penggunaan konsonan m, l, y, s, t, p, k, h, j, d, r, b dan n, dapat mewujudkan interaksi dan tingkah antara kedua-duanya memberikan suatu rupa bunyi khusus dan unik. Bunyi-bunyi ini saling bersahutan dan menghasilkan irama dalam mengalun makna dalam gurindam. Menurut Muhammad (2021), sifat bunyi yang dihasilkan oleh huruf vokal itu lebih lembut dan ringan berbanding dengan sifat bunyi konsonan yang lebih kasar dan tajam. Namun, pertembungan dan percampuran keduanya dapat menghasilkan keseimbangan, keharmonian dan keindahan muzik bahasa dalam puisi.

Sesuai dan patut

Unsur keindahan luaran seterusnya yang boleh dilihat dalam karya-karya sastera Melayu ialah sifat "patut" yang dapat diertikan sebagai kesederhanaan dan kesesuaian sebagai landasan pilihan dalam mencipta sesebuah karya. Menurut Muhammad (2021), "patut" merupakan perkataan yang menarik dan kaya dengan makna dan konotasi khusus kerana mempunyai sejumlah lapisan erti. Sungguhpun begitu, istilah ini pada dasarnya merupakan satu perkataan lama yang berhubungan dengan kelompok makna kesesuaian, ketetapan dan keselarian dalam sesuatu perbuatan harian manusia atau memilih cara yang terbaik dan sesuai dalam sesebuah karangan sastera.

Melihat kepada lapisan erti yang lain, dalam konteks umum, istilah "patut" bermaksud sesuai dengan keadaan, tidak melawan arus atau tidak janggal. Dalam seni sastera pula, "patut" mempunyai makna yang khusus iaitu sesuai untuk sesuatu baris, sesuatu konteks dan sesebuah karya. Patut bermaksud terpilih, tetapi terpilih mengikut kesesuaian. Dalam fahaman Melayu, patut juga boleh disifatkan sebagai sederhana, iaitu tidak melebihi sempadan. Oleh itu, istilah "patut" di sini boleh ditamsilkan sebagai sesuai untuk sesuatu konteks dan bertepatan dengan nilai kesederhanaan itu.

Selain itu, dalam menghasilkan sesebuah karya sastera, seorang pengarang haruslah kreatif dan bijak dalam menggunakan kepelbagaian bentuk, irama, metafora dan frasa tetapi tidak melampaui norma kesederhanaan dan kesesuaian yang boleh menimbulkan rasa "janggal" kepada khalayak. Hal ini kerana, menurut Muhammad (2021), untuk menghasilkan sebuah puisi yang baik harus mengambil kira dua sifat penting iaitu karya yang tidak "janggal" dan kesannya harus "manis". Perkara yang dimaksudkan dengan "janggal" ini ialah sesuatu yang menimbulkan rasa tidak harmoni apabila didengari atau dilihat, tidak sesuai, dan mengakibatkan rasa tidak senang.

Landasan kesederhanaan dan tidak berlebihan harus diutamakan oleh pengarang dan mengetepikan perkara yang tidak "patut" seperti yang terlalu aneh atau terlalu eksperimental. Hal ini kerana gaya persembahan dalam penghasilan puisi Melayu tidak harus terdengar kasar,

kesat atau gopoh, tetapi memperlihatkan keharmonian dan keselarasan antara bahagian-bahagiannya. Manakala bagi sifat yang “manis” pula dapat dianggap sebagai tidak terlalu jauh daripada landasan “keselarasan” dan “kesesuaian”. Karya sastera yang mendatangkan ke“manis”an ini semestinya yang luar biasa, mempunyai konotasi yang sedap didengar, sopan, lemah lembut dan kena pada tempatnya.

Oleh hal yang demikian, mencari yang “patut” dan “sesuai” haruslah menjadi keutamaan pengarang kerana kejayaan dan keindahan sesebuah karya itu juga dinilai berdasarkan sifat-sifat ini. Namun demikian, Muhammad (2021) menambah, sempadan kesesuaian mungkin berubah mengikut peredaran zaman, malah dengan bakat peribadi yang luar biasa, mungkin seseorang pengarang menunjuk jalan lain kepada yang “patut”.

Contoh bagi keindahan unsur sesuai dan patut dalam buku *Gurindam Jiwa Penawar Duka* (2018) dapat dilihat pada rangkap gurindam yang bertajuk “Santun Berbahasa” berikut:

Apabila halus budi dan bahasa,
Jiwamu mulus adab diperkasa.

(Aminudin, 2018: 31)

Jika dilihat secara keseluruhan rangkap gurindam, setiap perkataan yang digunakan oleh pengarang masih berada landasan sesuai dan patut kerana maksud atau mesej yang ingin disampaikan dalam gurindam ini masih beredar dalam kelompoknya iaitu mengenai kesantunan bahasa. Malah, bahasa yang digunakan juga sederhana dan tidak berlebih-lebihan tetapi mempunyai makna yang padat. Seperti yang sedia maklum, baris pertama gurindam merupakan syarat dan baris kedua adalah jawapan atau akibat.

Berdasarkan rangkap yang pertama, frasa “halus budi dan bahasa” mengacu kepada sikap menghormati dan menyantuni orang lain dengan menggunakan kata-kata yang sopan, tidak kasar dan sentiasa mempertimbangkan perasan orang lain. Kesan kepada sikap tersebut dapat dilihat pada baris kedua, iaitu “jiwamu mulus adab diperkasa” yang bermaksud, melalui kesantunan, etika dan perilaku yang baik dapat membina kekuatan dan keharmonian dalam jiwa dan sekali gus mencerminkan keperibadian dalam diri dan dapat mendorong interaksi yang positif dengan orang lain. Pengajaran yang dapat diambil daripada gurindam tersebut ialah kedudukan dan kebaikan seseorang itu dapat ditentukan melalui budi bahasanya terhadap orang sekeliling. Budi bahasa itu tidak boleh dijual beli dan daripada perlakuan yang berasaskan kepada budi bahasa itu dapat menerangkan kedudukan dan kebaikan seorang itu dalam masyarakat (Norazimah et al., 2017).

Di samping itu, pengarang juga bijak dalam mengolah bait-bait kata dengan menggunakan gaya bahasa seperti metafora iaitu “halus budi dan bahasa”, “jiwamu mulus” dan “adab diperkasa”, serta mainan bunyi daripada pengulangan vokal dan konsonan, namun interaksi antara kata itu masih menimbulkan keharmonian dan tidak janggal serta manis didengar atau dibaca. Hal ini menunjukkan bahawa pengarang tidak melampaui batas “patut” dalam menyampaikan kepengarangannya dalam mencipta gurindam.

KESIMPULAN

Aspek keindahan luaran dalam puisi Melayu tradisional merujuk pada penggunaan bahasa, struktur, gaya penyampaian, serta unsur-unsur seni dan imaginasi yang digunakan untuk menghasilkan kesan estetik yang memikat khalayak. Bagi melihat aspek keindahan ini, empat ciri keindahan yang terdapat dalam Teori Puitika Sastera Melayu iaitu, dunia berjodoh, muzik seiring kata, sama ukuran dan sesuai dan patut telah digunakan untuk menganalisis keindahan luaran yang terdapat dalam buku *Gurindam Jiwa Penawar Duka* (2018).

Aspek keindahan dunia berjodoh memperlihatkan bahawa pengarang menggunakan simbol alam seperti duri, haiwan berbisa, pohon yang rendang, serai dan laut untuk dijadikan lukisan suasana, latar dan menggambarkan sesuatu keadaan yang dilakukan oleh manusia. Analisis kajian menggunakan unsur keindahan luaran yang kedua iaitu sama ukuran memaparkan bahawa gurindam hasil karya Aminudin Mansor sering kali menampilkan nilai keseimbangan dalam penyusunan kata-kata dan kalimat. Unsur keindahan luaran seterusnya yang dapat ditemui dalam gurindam karya Aminudin Mansor ialah muzik seiring kata dan penemuan ini sekali gus telah memperlihatkan keunggulan seni dan keindahan yang unik dalam tradisi sastra Melayu. Bagi unsur keindahan sesuai dan patut pula telah mempamerkan bahawa setiap perkataan, bentuk dan irama yang digunakan oleh pengarang dalam penciptaan puisi gurindamnya berada dalam landasan sesuai dan patut dan secara tidak langsung memberi kesan yang “manis” kepada khalayak.

Secara keseluruhannya, berdasarkan analisis yang telah dijalankan menunjukkan bahawa artikel ini telah menjawab kedua-dua objektif kajian sekali gus menjawab permasalahan yang menjadi tunjang kepada artikel ini iaitu ‘Apakah bentuk keindahan luaran yang terdapat dalam puisi tradisi gurindam’. Dengan menggunakan empat unsur keindahan dalam Teori Puitika Sastra Melayu oleh Muhammad Haji Salleh telah membuktikan bahawa terdapatnya bentuk keindahan luaran dalam buku *Gurindam Jiwa Penawar Duka* karya Aminudin Mansor (2018). Oleh yang demikian, empat unsur yang digunakan membuktikan bentuk keindahan luaran ialah dunia berjodoh, sama ukuran, muzik seiring kata serta sesuai dan patut. Kesemua gurindam yang terpilih dalam buku *Gurindam Jiwa Penawar Duka* berjaya mengungkapkan dan memberikan deskripsi mengenai keindahan tersurat yang terdapat dalam gurindam Melayu. Dalam pada itu, artikel ini juga membuktikan kebijaksanaan dan daya kreatif pengarang dalam menghasilkan karya sastra khususnya gurindam. Hal ini secara tidak langsung memperlihatkan identiti dan budaya bahasa masyarakat Melayu yang mementingkan keindahan dan kesenian dalam karya kesusasteraan mereka.

RUJUKAN

Al-Quran.

- Abdul Halim Ali. 2011. Konsep Keindahan dalam Kesusasteraan Melayu. *PENDETA Journal of Malay Language, Education and Literature*, 2, 99-117.
- Aminudin Mansor. 2018. *Gurindam Jiwa Penawar Duka*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Braginsky, V.I. 1994. *Erti Keindahan dan Keindahan Erti dalam Kesusasteraan Melayu Klasik*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Eizah Mat Hussain, Tengku Intan Marlina Tengku Mohd Ali & Salinah Jaafar. 2015. Simbol Tumbuhan dalam Pantun dari Perspektif Puitika Sastra Melayu. *Jurnal Pengajian Melayu*, 26(1), 235-255.
- Eizah Mat Hussain. 2017. Pendekatan Puitika Sastra Melayu. Dlm. Tengku Intan Marlina Tengku Mohd. Ali (pnyt.). *Teori dan Kaedah Aplikasi dalam Karya*. Kuala Lumpur: Institut Terjemahan dan Buku Malaysia, hlm. 25-37.
- Harun Mat Piah. 1989. *Puisi Melayu Tradisional: Satu Pembicaraan Genre dan Fungsi*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Imam al-Ghazali. 2007. *Essential Ihya' Ulum Al-Din: The Revival of the Religious Sciences*. Terj Fazlul Karim. Lahore: Islamic Book Service.

- Mana Sikana. 2006. Bacaan Teori: Interpretasi dan Pengembangan Puitika Sastera Melayu. Dlm. Mohamad Daud Mohamad & Huszaidi Hussin (pnyt.). *Rangkaian Pemikiran dalam Karya Sastera*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka, hlm. 43-58.
- Mana Sikana. 2009. Estetika di Sebalik Tabir Teori Sastera Melayu Islam. *Jurnal Melayu*, 4, 11-28.
- Mohd. Rosli Saludin. 2013. Puisi Melayu Tradisional. *Jurnal Peradaban Melayu*, 8, 1-13.
- Muhammad Haji Salleh. 2000. *Puitika Sastera Melayu*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Muhammad Haji Salleh. 2021. *Puitika Sastera Melayu*. Edisi ke-3. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Muhammad Irfan Waquiuddin Hasanudin & Muhd Norizam Jamian. 2021. Struktur Naratologi dan Citra Ibu dalam Cerita Legenda Si Tenggang, Si Malin Kundang, dan Nakhoda Manis. *Jurnal Melayu*, Isu Khas, 433-453.
- Muhd Norizam Jamian & Zubir Idris. 2019. Kebijaksanaan Adab dalam Hikayat Melayu Tradisional. *Akademika*, 89 (Isu Khas), 81-91.
- Noor Hazwany Ariffin & Noryamisma Ismail. 2014. Pemikiran Marzuki Ali dalam *Khazanah Segala Rimbun* dari Aspek Teori Pengkaedahan Melayu. *Jurnal Akademi Pengajian Melayu*, 25(1), 135-158.
- Norazimah Zakaria, Azlina Abdullah, Sharifah Zarina Syed Zakaria, Mimi Hanida Abdul Mutalib, Alizah Lambri, Siti Salwa Jamaludin, Mashitah Sulaiman & Rosmah Derak. 2017. Akal Budi dan Cerminan Jati Diri Melayu dalam Pantun. *Jurnal Sultan Alauddin Sulaiman Shah*, 4(2), 89-97.
- Siti Hajar Sabri & Muhd Norizam Jamian. 2022. Cerita Legenda dalam Kalangan Masyarakat Cina Peranakan Kelantan. *Jurnal Melayu*, Isu Khas, 98-109.
- Wan Akmal Wan Semara. 2005. *Unsur Puitika dalam Puisi Melayu Tradisional*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.

Biodata Penulis:

Nur Hikmahtul Aiman Kamarulzaman merupakan pelajar program Sarjana Sastera (Kesusasteraan Melayu) di Pusat Kajian Bahasa, Kesusasteraan dan Kebudayaan Melayu (BITARA MELAYU), Fakulti Sains Sosial dan Kemanusiaan, Universiti Kebangsaan Malaysia. Bidang kajian beliau adalah kesusasteraan Melayu tradisional.

Muhd Norizam Jamian (MPhil.) merupakan pensyarah di Pusat Kajian Bahasa, Kesusasteraan dan Kebudayaan Melayu (BITARA MELAYU), Fakulti Sains Sosial dan Kemanusiaan, Universiti Kebangsaan Malaysia. Bidang kajian beliau adalah kesusasteraan Melayu tradisional. Tumpuan penyelidikan beliau adalah sastera adab serta sastera undang-undang dan ketatanegaraan Melayu tradisional.